

DIN LUPȚA ROMÂNILOR HUNEDORENI PENTRU EMANCIPARE NAȚIONALĂ PÎNĂ LA 1848

ION FRĂȚILA

Edificați asupra originii etnice române și a latinității limbii române, a conștiinței de neam reprezentanții umanismului românesc au militat prin scrierile lor pentru demnitatea istorică a poporului nostru ajuns sub diferite asupriri străine, pentru ridicarea sa la nivelul popoarelor avansate europene.

Umanistul român, care și-a petrecut copilăria la Orăștie, Nicolae Olahus, a susținut în secolul al XVI-lea, pentru prima dată în istoriografia noastră, ideea originii romane și a unității etnice a poporului român, aducînd în sprijinul acestei teze argumente de ordin lingvistic și numismatic. „Românii — spunea el — se socotesc că sînt o colonie a romanilor. Dovada acestui lucru este că ei au multe cuvinte comune cu limba romană și se găsesc multe monede ale aceluia popor în aceste locuri; ele sînt fără îndoială, mărturii însemnate ale vechimii și stăpînirii romane aici.”¹

Olahus arăta în același timp că „moldovenii au aceeași limbă, obiceiuri, religie ca și cei din Muntenia” și că „limba lor și a celorlalți români a fost cîndva romană”².

După cum se știe, în secolul al XVII-lea, ideea originii romane a poporului român a făcut obiectul marilor scrieri cronicărești, ajungînd să se îmbine cu ideea unității de neam. Ideea latinității și unității poporului român pe teritoriul vechii Dacii va fi dezvoltată în opera lui Dimitrie Cantemir, îndeosebi în lucrarea „Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor”. Ocupîndu-se îndeaproape și de cercetarea originii limbii române, căreia îi consacră un capitol în lucrarea sa „Descriptio Moldaviae”, Dimitrie Cantemir demonstrează cu argumente științifice că originea limbii noastre trebuie căutată în limba latină, fără a neglija însă elementul dacic, el fiind primul cărturar român care a pus problema persistenței unor elemente dacice în limba română.

Scotînd în evidență în mod convingător unele elemente fundamentale ale conștiinței de neam a poporului român, ea originea comună a tuturor românilor, unitatea lor etnică și comunitatea de teritoriu, ca și necesitatea ridicării lor la rang de popor liber prin înlăturarea dominației străine, operele marilor noștri cronicari au adus un substanțial ajutor la afirmarea viguroasă a poporului român, a potențelor sale creatoare, la maturizarea conștiinței de sine. Ele au contribuit în același

---

¹ *Gîndirea social-politică despre unire (1859)*, București, Editura politică, 1966, p. 10.

² Ibidem.

timp la consolidarea premiselor care au stat la baza apariției în secolul al XIX-lea a ideilor de unitate politică a tuturor românilor. Opera lor a avut un rol important în mișcarea literară și politică ce s-a dezvoltat în țările române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în veacul al XIX-lea și care a contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale a poporului român.

Procesul formării burgheziei române din rîndurile meșteșugarilor și negustorilor, țăranilor mai înstăriți și intelectualilor, parte formați în instituțiile apusene de învățămînt superior, de unde veneau cu un solid bagaj de idei înaintate, moderne, s-a desfășurat în Transilvania mai alert. Dar și aici, cu toate că s-a dezvoltat ca o clasă exploatatoare, burghezia n-a putut deveni o clasă dominantă, fiind împiedicată în ascensiunea ei de burghezia austriacă și maghiară. Acest fapt determină ca burghezia română să constituie o forță socială, care împinsă de propriile-i interese să descătușeze energiile revoluționare ale maselor populare, îndeosebi ale țăranimii, spre făgașul luptei pentru dreptate națională. Sub conducerea ei a luat naștere și s-a dezvoltat o puternică mișcare culturală, iar apoi o amplă mișcare social-politică îndreptată împotriva orînduirii feudale și asupririi naționale în scopul creării unui cadru adecvat activității ei economice și social-culturale, în care independența și făurirea statului național român constituiau coordonate fundamentale ale programului său de luptă.

În acțiunea ei națională, burghezia a avut un prețios aliat în masele populare, în special în țăranime, care în Transilvania forma masa principală a populației. Apăsată de o dublă exploatare socială și națională, asuprită spiritual prin politica de catolicizare, țăranimea română din Transilvania a continuat, atît în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cît și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, să desfășoare o luptă socială intensă, constituind reazemul principal al luptei naționale a burgheziei. Desigur, pentru țăranimea română, revendicările sociale se puneau pe prim plan, întrucît în condițiile destrămării orînduirii feudale situația ei se agravase, prin intensificarea la maximum a exploatarei. Astfel, robota se ridica la 3—4 zile pe săptămîna sau în interpretarea arbitrară a nobililor, la toate cele 7 zile ale săptămîinii. Cu prilejul vizitei sale în Transilvania, împăratul Iosif al II-lea constatase în anul 1773 că în Țara Hațegului existau stăpîni care cereau țăranilor să lucreze nu 4 zile pe săptămîna cu palmele sau trei cu vitele pe săptămîna, cum prevedea ordonanța sa imperială, ci 4 zile cu palmele și trei zile cu vitele. Acesta însă nu era singurul mijloc prin care nobilul storcea de vlagă pe țăranul iobag, obligat în același timp să suporte și greutățile contribuției către stat, dările în bani, produsele pentru întreținerea armatei, încartiruirile militare, cărăușie, munca la cetăți și drumuri, abuzurile nenumărate ale funcționarilor organelor locale etc. În felul acesta starea iobagilor transilvăneni apărea în ochii contemporanilor în cele mai negre culori. În impresiile sale, un călător german arăta că: „în general, țăranul supus sau iobagul transilvănean e în ceea ce privește starea lui cel mai nenorocit țăran ce se poate afla oriunde în lume... Un adevărat sclav al domnului său... Trebuie să se istovească ca o

vită... Împovărarea și apăsarea acestor supuși din partea domnilor lor sînt nesfîrșite și excesele săvîrșite contra lor de necrezut”³.

Revendicările sociale ale țărănimii române s-au împletit cu cele naționale și spirituale, ceea ce a determinat ca în cursul marilor momente ale luptei pentru emancipare socială eforturile sale revoluționare să însemne implicit un aport direct la luptă pentru ridicarea generală a poporului român. Acest caracter cu dublă fațetă l-a avut marea răscoală a țăranilor izbucnită pe meleaguri hunedorene, condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Caracterul ei național a fost atât de evident încît s-a imprimat repede în conștiința contemporanilor, care atribuiau lui Horia gînduri de reunire a Daciei. Considerăm că nu întîmplător, din inițiativa nobilimii, au putut apărea medalii avînd inscripția „Horia rex Daciae”, iar în țările din apus Horia a fost prezentat drept un purtător al ideii naționale românești, care, pe eșafod, ar fi exclamat: „Mor pentru națiune”. Și mai pregnantă pentru caracterul național al luptei duse de țărănimea română sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan sînt ideile răspîndite printre răsculați, că „țara e a noastră”, sau propriile lor vise că în Transilvania ar putea exista și o stăpînire românească, un aparat administrativ românesc, numit de însuși Horia⁴. Aceste idei constituiau, pentru marea masă a românilor, reflexul spiritual de solidaritate al unui întreg neam subjugat, aflat în plin proces de transformare a conștiinței de neam în conștiința națională, erau o manifestare vie a ideii ce avea să pună stăpînire pe conștiința unui popor.

În acest cadru de intensă efervescență socială și de continuă consolidare a conștiinței naționale românești a apărut și s-a dezvoltat marea mișcare culturală iluministă sub numele de Școala Ardeleană, ai căror reprezentanți de seamă nu numai că au preluat firul luptei începute de înaintașii lor, dar, bazîndu-se pe un vast bagaj de cunoștințe istorice, filologice și filozofice, avînd și o bază socială tot mai largă, au dat acestei lupte un suport științific și ideologic solid, au ridicat-o pe o nouă treaptă, calitativ superioară. Luptînd împotriva obscurantismului, militînd pentru luminarea poporului, corifeii Școlii Ardelene duc o intensă muncă de culturalizare. Ei se străduiesc să contribuie la deschiderea de cît mai multe școli pentru copiii oamenilor din popor și traduc lucrări a căror lectură putea fi folositoare maselor populare.

Unul dintre reprezentanții de seamă ai Școlii Ardelene a fost Ion Budai-Deleanu, fiu al meleagurilor hunedorene, care în nemuritoarea sa operă „De originibus populorum Transylvaniae” susține unitatea etnică a tuturor românilor, afirmînd că poporul nostru s-a format pe întreaga arie a romanității orientale. Prin aceasta, Ion Budai-Deleanu urmărea trezirea conștiinței naționale și a sentimentului de încredere în forțele sale, prin evocarea strălucitei origini a acestui neam.

Conduși de ideea de a demonstra originile „nobile” ale poporului român și continuitatea lui pe teritoriul pe care se află, prin lucrările lor, reprezentanții Școlii Ardelene au ajuns la unele exagerări și dena-

³ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. 2, București, 1929, p. 272—273.

⁴ Vezi *Istoria României*, vol. III. p. 789.

turări ale adevărului istoric, mergînd pînă la încercarea de a purifica limba română de elementele lexicale străine limbii române. Fenomenul întîlnit și la alte popoare, la cehi deosebi, a fost generat de necesitățile luptei naționale și numai apoi a devenit un pericol pentru limba și literatura română care nu se mai datora întemeietorilor Școlii Ardelene. Astfel, Ion Budai-Deleanu, în „Temeiurile gramaticii românești” sau „Fundamenta grammaticae linguae romanice”, admitea și influența altor limbi, a dacilor, a popoarelor germanice, a slavilor etc.

De remarcat că reprezentanții Școlii Ardelene au avut în vedere dezvoltarea politică și culturală a tuturor românilor, subliniind adesea legăturile dintre ei, unitatea lor etnică. Referindu-se la unitatea poporului român, Ion Budai-Deleanu arăta: „Am găsit cu cale a-mi întînde vorbirea și la regiunile învecinate... precum și la România (Țara Românească n.n.) și Moldova, pentru că, de una parte, aceste provincii formau Dacia Veche, iar de alta, așa se asemăna între sine încît parcă formează o singură țară și că sînt menite pentru un singur popor și pentru o singură domnie”.

Născută din necesitățile luptei românilor pentru drepturile lor naționale, din programul politic al acestor lupte, prin activitatea sa Școala Ardeleană a fundamentat din punct de vedere științific năzuințele poporului român pentru libertate și unitate națională, a așezat națiunea și aspirațiile sale pe temeliile trainice ale istoriei și limbii. Mai mult, a pregătit generațiile următoare în spiritul dragostei de neam, al mîndriei și demnității naționale, a facilitat atmosfera care a dat naștere unei întregi galerii de luptători patrioți pentru idealul național al poporului român.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, conștiința națională a poporului român se caracterizează definitiv ca o premisă de prim ordin a unirii sale de mai tîrziu. Din ce în ce mai mult ea cuprinde masele populare aflate într-o continuă luptă pentru dreptate socială. Cu toate piedicile externe, poporul român poartă primele mari lupte în cadrul căroro revendicările sociale se îmbină strîns cu cele naționale. Astfel, cu toate că a avut un pronunțat caracter social, mișcarea revoluționară de la 1821 a exprimat și aspirațiile naționale ale norodului. În același timp, mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu a prilejuit ample manifestări ale sentimentului național la românii din Transilvania. Vestea ridicării la luptă a pătruns ușor peste Carpați, constituind un îndemn și o speranță pentru țărănimăa transilvăneană, mai ales că aici găsește puternice frămîntări sociale pe care răscoala de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan nu a reușit să le rezolve. Nobilimea și autoritățile din comitatele Hunedoarei și Zarandului văd în frămîntările purtate de aceștia spectrul lui Horia și de aceea se grăbesc să ia măsuri urgente pentru prevenirea tulburărilor, împotriva oricăror forme și căi de pătrundere a „rebelilor” și a ideilor lor din Țara Românească. Atît autoritățile cit și nobilii erau bine informați asupra caracterului social și național al mișcării. Adresîndu-se, pentru luarea unor măsuri speciale, comitatelor, districtelor și scaunelor de la graniță, guvernatorul Transilvaniei informează că Tudor s-a așezat cu pandurii săi la Tismana, aproape de ținutul Hațegului, și „de acolo au adresat proclamații către

popor, pe care îl îndeamnă la răscoală contra boierilor...⁵ și își justifică îngrijorarea: „Fiindcă acest mare principat vecin cu Țara Românească este în legături strânse economice-comerciale, precum și religioase și naționale pe drept cuvânt ne putem teme ca aceste dezordini și principii periculoase, care se aseamănă cu acele așa zisei mișcări a lui Horia, să nu pătrundă pe căi ascunse în patria noastră, să nu se întindă în mijlocul poporului de jos, și așa ușor inclinat spre ele”⁶. Pentru a preveni un eventual pericol, de-a lungul întregii granițe sînt luate măsuri speciale. Comitele de Hunedoara solicită întăriri militare pentru paza pasului Vilcan. Și într-adevăr, un detașament al regimentului de husari „Arhiducele Iosif” este trimis la Bara Mare, un escadron a fost instalat la Hunedoara, iar unul în valea Hațegului. Pe granița propriu-zisă se instalează de acum 60 de grăniceri în loc de 30, la care comitatul a mai adăugat încă 24 de plăieși⁷. Pentru a evita orice surpriză, în întreaga Vale a Jiului pînă în valea Hațegului și dincoace de Hațeg, pînă la Racăștie, sînt plantate prăjini de alarmă⁸. Cînd trupele lui Tudor se retrag spre munți, comitele Hunedoarei solicită noi întăriri sau cere ca cel puțin trupele din comitat să fie staționate mai aproape de graniță. Aceasta pentru a preveni eventualele treceri de frontieră din partea răsculaților, și toate aceste măsuri speciale de pază a granițelor, mai severe aici ca în altă parte, nu erau întimplătoare, deoarece în imediata apropiere a granițelor comitatului Hunedoara se găsea principalul punct de rezistență a pandurilor lui Tudor, mănăstirea Tismana, în care autoritățile vedeau un mare pericol. Mai mult potrivit unor informații provenite de la postul de vamă din Turnu Roșu, ar fi plănuit că în cazul că mișcarea sa ar eșua, iar ei nu ar putea să se retragă în România, urmează să ajungă în pasul Vilcan, unde spera în ajutorul maselor.

Cu toate acestea, nobilimea nu se vede în siguranță fiindcă „toate circumstanțele arată că țărănimii române de aici îi sînt pe plac cele întimplare în Țara Românească iar în cazul cînd de acolo s-ar produce o invazie la noi, ar fi dispusă cu siguranță să i se alăture”⁹, scrie Alexe Noptsa, comitele din Deva. Teamă nobilimii este mai mare la ideea că sub influența mișcării lui Tudor țărănimea de aici ar cere noi revendicări. În acest sens, comandantul suprem al trupelor din Transilvania este cit se poate de explicit: „În orice caz, lucrul cel mai primejdios, mai ales pentru țările vecine, e părerea răspîdită de Tudor printre țărani din Oltenia, că boierii n-au drepturi mai mari decît ceilalți locuitori. De aceea ei au să plătească aceleași contribuții și să suporte aceleași sarcini și nu trebuie să ceară robotă”¹⁰ și pentru aceasta, pe lîngă

⁵ *Documente privind Istoria României*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă), III, „Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu”, Ed. Acad. R.S.R., București, 1967, p. 24. Privitor la acest subiect a se vedea și M. Andrițoiu, M. Cerghedeau, *Frământări sociale în jurul Devei sub influența răscoalei lui Tudor Vladimirescu*, în *Sargetia*, VI, 1969, p. 93—103.

⁶ Ibidem.

⁷ Idem, p. 97.

⁸ Idem, p. 214.

⁹ Idem, p. 20.

¹⁰ Idem, p. 121.

măsurile de pază a graniței, se iau o serie de măsuri militare. Comandantul cetății Deva raportează că în jurul acestei localități, reședință a comitatului, domnește teama de o eventuală răscoală și pentru aceasta Schustekh, comandantul suprem al armatei, pune la dispoziția comiteiului Noptsă, în plus, trupele existente în comitat și la graniță detașamentul de secuici de la Dobra și compania de grăniceri de la Răcăștie¹¹, iar comisariatul general al armatei trimite la Deva două companii ale regimentului de infanterie „Bianki“, ce sînt așezate în jurul satului Brănișca, una, și, oalaltă, în regiunea Streiului¹².

Autoritățile ridică toate armele de la populația minieră și sînt suspectați preoții români luîndu-se măsuri ca orice comunicare oficială să se facă de către preoți în prezența unui oficial¹³. Mai mult, pentru a evita adunarea oamenilor pe timp de noapte, cu prilejul unor sărbători religioase, se iau măsuri ca acestea să se țină ziua, iar, în caz că nu e posibil, funcționarii să fie vigilenți¹⁴.

Cu toate măsurile militare și de propagandă contrarevoluționară, nobilii din comitatul Hunedoara nu se simt în siguranță. Ei se string la Deva și redactează un memoriu către comitele Noptsă, deoarece „știirile care, în fiecare zi, vin tot mai numeroase din toate părțile comitatului nostru, ne încredințează în mod neîndoielnic că poporul e pregătit de o răscoală generală, îndreptată împotriva nobilimii...”¹⁵ și mai departe își justifică neliniștea „...mai întîi fiindcă o parte din armată e de același neam și de aceeași religie cu poporul”¹⁶ și că armata operează în unități mari, neputînd fi în același timp la locuri diferite. Pentru rezolvarea acestei situații se propune înarmarea nobilimii și convocarea unei adunări a nobilimii, unde să se ia hotărîri potrivite pentru preîntîmpinarea unei eventuale mișcări. Neliniștea autorităților și a nobilimii era alimentată și de unele informații potrivit cărora Tudor „ar fi dat deja de știre prîntre oamenii detașamentului său revoluționar, că în continuare, se vor alătura cauzei sale și oamenii asupriți din această țară, pentru a-i apăra drepturile umane”¹⁷.

Grănicerii români, suspectați de autorități de răspîndirea veștilor privind mișcarea lui Tudor, sînt frămîntați la rîndul lor de puternicile contradicții care măcinau societatea din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea. Cu toată situația lor deosebită, fiind oameni de jos, simt și ei nedreptățile la care era supus poporul și de aceea privesc cu simpatie mișcarea pornită în Țara Românească. Astfel, pe strada Poștei din Deva, un nobil surprinde discuția dintre doi grăniceri, unul mai în vîrstă și unul mai tînăr. Cel mai în vîrstă îi relatează celui mai tînăr că în două, trei săptămîni Todoruț va veni și în Transilvania ca să facă orînduială. Încercînd nobilul să-i identifice, grănicerii refuză să răspundă și

¹¹ Idem, p. 214.

¹² Idem, p. 188.

¹³ Idem, p. 191.

¹⁴ Idem, p. 24.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dos. 12/1821.

¹⁷ Documente privind istoria României, p. 157.

caută să scape de el. Dar teama fiind mare, nobilul informează de urgență autoritățile.

Țărănimea hunedoreană era convinsă că mișcarea lui Tudor se va extinde și în Transilvania. În mai puțin de două săptămîni după izbucnirea acestei mișcări, Adam Bedia din Sulighete, de cîte ori întâlnea un grup de oameni, scotea din șerpar o hîrtie și, cu toate că nu știa carte, se făcea că citește spunînd: „Se face înștiințare că de către răsărit s-a ridicat un crăiuț, cui e numele Todoraș, dintîi cu puțină oaste de din zi în zi se sporește, pînă acum s-a adunat la vo cîteva sute și mii, dumnezeu i-o ajută că vre să facă dreptate și acuma îi în Țara Românească, isprăvește lucru cu boierii și de s-a săvîrși lucru bine acolo, pînă la paști o da și încoace că un crăiuț, o să vină din jos ca să se întîmple laolaltă să facă și aicea dreptate“¹⁸. De la început izbește ounoașterea atît de amănunțită a evenimentelor ce se petreceau în Țara Românească, fiindcă acel „Crăiuț“ pe care urma să-l întâlnească Tudor nu putea fi decît Alexandru Ipsilante.

Rapiditatea răspîndirii veștilor despre mișcarea lui Tudor, simpatiile și adeziunile declarate în mod expres, dovedeau o permanentă legătură a conștiinței, a soartei unitare a tuturor românilor, indiferent în care provincie se aflau. Chiar dacă această conștiință nu e exprimată destul de clar în spusele lor, autoritățile din Deva formulează și sesizează această idee în rîndul poporului; „...poporul de jos, începînd revoluția în Țara Românească vecină, crede în ajutorul mării tale și vizînd un nou regat, amenință cu primejdie și patria noastră“¹⁹. Așadar, țărănimea de pe aceste străbune meleaguri vede la acea dată în Tudor „Crăiuțul“, chemat să rezolve cele două mari deziderate ale sale, eliberarea socială și, prin aceasta, eliberarea națională.

Ideea și lupta pentru unire a românilor se conturează de acum încolo ca o problemă fundamentală. Ea este impusă pe scena politică de necesitățile obiective ale procesului de dezvoltare istorică a poporului român, în care masele de pe meleagurile hunedorene își vor aduce un însemnat aport.

SUR LA LUTTE POUR L'ÉMANCIPATION NATIONALE MENÉE PAR LES ROUMAINS DE HUNEDOARA JUSQU'EN 1848

Résumé

Dans le contexte général des luttes des Roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale, l'auteur met en évidence l'idée de l'origine commune et de l'unité ethnique des Roumains de cette zone historique de Hunedoara. Parmi

¹⁸ Arh. St. Deva, fond Prefectura jud. Hunedoara, dos. 12/1821.

¹⁹ Documente privind istoria României, p. 188.

ceux qui ont prêté main forte à ces luttes par leur plume, on compte pour la période ancienne l'humaniste bien connu Nicolae Olahus, qui a passé une bonne partie de sa vie à Orăștie, et parmi les représentants de premier plan de l'Ecole transylvaine un autre fils de ce pays, Ion Budaș Deleanu.

L'idée de la lutte sociale a été sans cesse présente à côté de la lutte nationale, par exemple lors de la révolte de 1784 sous la direction de Horia, Cloșca et Crișan, ou lors du mouvement révolutionnaire de 1821. Sur la base des documents, l'auteur met en lumière l'écho du mouvement de Tudor Vladimirescu dans les villages du comitat de Hunedoara, l'espoir qu'il a suscité dans les masses avides de s'affranchir de l'oppression sociale et nationale à laquelle elles étaient soumises sur leur propre terre ancestrale.